

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 3/2016

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
(головний редактор);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Кравець Л. В.**, д-р філол. наук, проф. (Київ)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Нестеренко Н. П.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
(заст. головного редактора)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А. М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Струганець Л. В.**, д-р філол. наук, проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 9 від 28 жовтня 2016 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2016. — Вип. 3. — 176 с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

ПИТАННЯ ВВІЧЛИВОСТІ В НАУКОВОМУ Й КОМУНІКАТИВНОМУ ФОРМАТІ

Василь Терещенко

Увічливість у контексті соціокультурної комунікативної взаємодії:
постановка наукової проблеми 6

Людмила Білоконенко

Антикультурна (неввічлива) поведінка суб'єктів у міжособистісному конфлікті
та її причини 14

Світлана Бибик

Елементи повсякденно-побутової культури в структурі естетичної норми
літературної мови 22

Ганна Ковальова

Прагмеми-субстантиви в оцінно-емотивній комунікації персонажів химерних творів
Є. Гуцала та О. Ільченка (вияв позитивної (ввічливої) та негативної (неввічливої)
реакцій) 30

Світлана Марцин

Потенціал шкільного курсу української літератури у вихованні ввічливості
молодших підлітків 37

Наталя Нестеренко

Моделювання стратегій увічливості в романі П. Загребельного «Роксолана» 44

Лілія Петрова Озель

Лексико-семантичний аспект дискурсу ввічливості (на матеріалі турецької мови) 51

Вікторія Піддубна

Зіставні студії феномену ввічливості в польському й українському контекстах:
перспективи й напрями 59

Наталія Рябокінь

Етикетні формули позитивної реакції як стратегії ввічливого спілкування 62

Василь Терещенко, Олена Полозова

Асиметричність складносурядних пояснювальних речень як наслідок актуалізації
прагматики ввічливості 69

Любов Умрихіна

Висловлення бажальної модальності як засіб ввічливого непрямого спонування 76

9. Шевченко И. К определению дискурса в исторической прагматике / И. Шевченко // Вісник Харківського національного університету. — Серія : романо-германська філологія. — 1999. — Вип. № 435. — С. 150–153.
10. Brown P. Politeness : Some universal in Language usage / P. Brown, S. Levinson. — Cambridge : Universiti Press, 1987 — 345 p.

УДК 811=512.161'37

Лілія Петрова Озель, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ДИСКУРСУ ВВІЧЛИВОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті описано й схарактеризовано турецький дискурс ввічливості (національний етикет) як лінгвокомунікативне явище, зокрема представлений аналіз лексико-семантичних особливостей етикетних конструкцій, що є домінантами ввічливості у сфері мовленнєвої поведінки етносу.

Ключові слова: *теорія ввічливості, турецький національний етикет, ввічливість мовлення, лексико-семантичні особливості, етикетні конструкції.*

В статье описан и охарактеризован турецкий дискурс вежливости (национальный этикет) как лингвокоммуникативное явление, в частности представлен анализ лексико-семантических особенностей этикетных конструкций, которые являются доминантами вежливости в сфере речевой деятельности этноса.

Ключевые слова: *теория вежливости, турецкий национальный этикет, лексико-семантические особенности, вежливость речи, этикетные конструкции.*

The article describes and characterises Turkish discourse of politeness (national etiquette) as a lingual communicative phenomenon. It presents the analysis of lexico-semantic features of etiquette constructions which are courtesy dominants in the field of speech behaviour of the ethnos.

Key words: *theory of courtesy, Turkish national etiquette, lexico-semantic features, speech courtesy, etiquette constructions.*

Одного разу хтось запитав Насреддина Ходжу:

— Як людина може стати мудрою?

На що Ходжа відповів:

— Завжди уважно слухай, що говорять мудрі та вчені люди,

а коли ти звертаєшся до інших, уважно слухай, що говориш ти.

(Із книги «100 жартів Насреддина Ходжі»)

Ввічливість мовця як стратегія розвитку й удосконалення власного образу сучасної шляхетної особистості, успішного й перспективного фахівця, гідного представника високорозвиненого етносоціуму, як орієнтир для усвідомлення національної еволюції в напрямку доброторчості й доброчинності, засіб збагачення й увиразнення етнічно-мовної картини світу, спосіб культивування моди на етичність та вишуканість у мові й мовленні стала предметом пильної наукової

уваги дослідників, об'єднаних прагненням узагальнити й осмислити досягнення світового цивілізаційного поступу у сфері мовленнєвої культури [3; 4; 5; 9; 10; 12; 16; 18; 20].

Актуальність цієї розвідки визначається потребою ґрунтовного аналізу лексико-семантичних особливостей ввічливості як однієї з основних ознак мовленнєвого етикету різних країн світу, зокрема Туреччини, де в традиційній та сучасній культурі правила ґречності, чемності й люб'язності посідають чільне місце. Популярність та сьогочасність мовно-етичної проблематики зумовлена також необхідністю вивчення оригінальних етикетних зразків, моделей, що є відображенням традицій, моралі, культури, менталітету етносу, отже, відкриває можливості для формування належної мовленнєвої компетенції учасників комунікації, створює умови для становлення «інноваційної креативної мовної особистості» (Л. Мацько) з позитивними морально-етичними стимулами для міжнародного спілкування.

Результати досліджень мовленнєвих засобів реалізації ввічливості можуть бути доцільно використані в популярних на сучасному етапі практиках розвитку креативних навичок кваліфікованого персоналу у сфері рекрутменту [6] та консалтингу [7], стати підґрунтям формування неоетикету як специфічної форми спілкування у просторі ІТ [20], одним із чинників становлення й виховання конкурентоспроможної особистості «з позитивним психоенергетичним потенціалом», яка «володіє новим стилем мислення, нетрадиційними підходами до розв'язання проблем, адекватним реагуванням у нестандартних ситуаціях» [2: 936].

Мета цієї розвідки полягає в систематизації конструкцій турецького мовленнєвого етикету, їх лексико-семантичному аналізі, визначенні складу моделей, що є конститuentами й домінантами етикетної поведінки в турецькому соціально- побутовому мовленні, окресленні стратегій турецької ввічливості та їх ролі для розвитку світових етноетикетних систем, зокрема й української.

Основні напрями дослідження ввічливості як провідної категорії мовленнєвого етикету визначено в працях як зарубіжних (П. Браун, С. Левінсон, Р. Лакофф, Б. Фрейзер, Р. Уотс, С. Фукушіма, А. Байрактароглу), так і вітчизняних учених (Н. Бабич, М. Стельмахович, Є. Чак, А. Коваль, О. Муромцева). Чимало нових підходів до аналізу мовленнєвого етикету запропоновано в дослідженнях з теорії комунікації та комунікативної лінгвістики [9; 12; 16; 18], психології ділового спілкування [1; 2].

Проблемам турецького мовленнєвого етикету присвячені розвідки І. Карпузджу, І. Логвиненко, К. Юсупової (Україна), де застосовано лінгвокраїнознавчий підхід до вивчення формул ввічливості, подано форми привітань, побажань, прощань, подяки й адекватні варіанти відповідей на них, О. Прими (Україна), в яких розглянено аксіологічний потенціал турецької етикетної лексики, З. Джошкун (Білорусія), де вирішується проблема міжмовної лакуарності на матеріалі російської й турецької мов; значний за обсягом матеріал форм турецького мовного етикету проаналізовано в А. Тузлу (Росія); лінгвістичне забезпечення протоколу та правил пристойності стали предметом наукової уваги Е. Четіна; мовленнєву поведінку представників різних вікових категорій аналізує І. Сари (Туреччина).

Насущною однак залишається необхідність подальших теоретичних узагальнень щодо специфіки мовленнєвих репрезентацій ввічливості в турецьких етикетних зразках; зберігається потреба більш глибокого аналізу відповідних мовленнєвих дій з урахуванням їх лексико-семантичних, структурних та функціональних параметрів; своєчасним постає визначення лінгвістичних особливостей

ввічливості на ґрунті міжкультурних порівняльних характеристик з метою подальшої оптимізації процесу набуття комунікативних навичок у сфері міжнародних відносин.

Як свідчать спостереження за комунікативною поведінкою носіїв мови, а також аналіз матеріалів, представлених у дослідженнях [8; 10; 14; 15; 16], у свідомості типового представника турецької культури є своєрідний поділ людей на ввічливих, приємних, милих на противагу тим, хто не знає або мало знає особливості національного етикету, і, головне, не намагається їх пізнати, не дотримується традицій спілкування, отже, опиняється перед загрозою потрапити до категорії неввічливих, неприємних, навіть грубих, ризикує залишитися на узбіччі суспільного визнання чи й поза межами поля етнічної єдності, ймовірно, не зможе посісти належного місця в сім'ї, родині, громаді, колективі, якщо не перегляне норм своєї поведінки, найперше й мовленнєвої.

Як наслідок, у соціально-побутовому обігу поширені лексеми, що, називаючи антиномічні поняття, потребують більш широкого тлумачення, ґрунтованого на спостереженнях за способом життя та особливостями мовленнєвої поведінки представників етносу: *kibar* «ввічливий, приємний, той, хто вітається, посміхається, запитує про здоров'я, родину, подає руку, виявляє щире зацікавлення іншою людиною», *kibarlık* «особлива ввічливість, приємність», *nazik* «милий, тактовний, делікатний, уміє тонко відчувати іншу людину, демонструє здатність передати це словами», *naziklik* «вищий ступінь тактовності, чуйності, емпатії», *hürmetli* «поштивий, поважає інших», *uslu* «слухняний, з повагою ставиться до старших», *terbiyeli* «вихований», *sıcak* (досл. «гарячий», «щирий, відвертий, налаштований на спілкування») і, на противагу попереднім, *suratsız* (від *surat* обличчя, згруб. морда) дослівно «той, хто не має обличчя», *tipsiz* «той, хто не має характеру, власного іміджу, морального стрижня, особистісного типу», *sevimsiz* «неприємний, немилий», *memnuniyetsiz* «завжди чимось невдоволений; незадоволений», *mutsuz* «завжди нещасливий, нещасний, сумний», *nankör* «невдячний, не вміє продемонструвати й висловити вдячність», *görgüsüz, kaba* «грубий, невихований», *soğuk* (досл. «холодний», «нещирий, замкнений, не налаштований на спілкування»). Про непривітну людину, яка належним чином не вітається, не дякує за надані послуги, не цінує уваги до неї, не демонструє зворотньої реакції на прояви ввічливості, в народі говорять: «*Merhabalar! Teşekkürler! söylemek bilmiyor*» (Не вміє «Доброго дня!, Дякую!» сказати).

Особливу сприйнятливість і чутливість народу до краси засвідчують найбільш частотні в мовленнєвому обігу лексичні моделі: *çok güzel* «дуже красивий, хороший, гарний» — універсальна формула визнання від звичайного схвалення до найвищого захоплення як зовнішніми, так і внутрішніми якостями людини, кращими ознаками предметів, явищ, поряд із якою в обігу поширені також синонімічні *harika, süper, fevkalade, muhteşem* — «прекрасно, надзвичайно, супер».

З-поміж додаткових лексичних засобів для вираження емоційно-експресивних проявів схвалення, компліменту, підтримки переважають такі: *tatlısın, çok tatlısın* дослівно «солодкий, дуже солодкий», або «приємний, надзвичайно приємний, милий», ще більш емоційно й почуттєво маркована лексема *şekersin* (від *şeker* «цукор», досл. «ти, неначе цукор») — милий, душевний, задушевний, премілий, *canım* (від *can* «душа») — «дорогий, шановний».

Культура спілкування турецького народу відзначається тяжінням до постійного культивування позитивного настрою й налаштування на успіх, що позначається на специфіці слововживання й доборі лексико-семантичних засобів.

Обов'язковими під час зустрічі навіть незнайомих людей вважаються типові запитання: *Nasılsınız?* (Як Ваші справи?), *İşler nasıl?* (Як робота? Як бізнес?), *Nasıl gidiyor?* (Як ідеться? Як ся маєте?), на які вважається недоречним, а іноді й неприпустимим відповідати конструкціями, що означають негативні почуття або стан невизначеності: *fena değil* «так собі, непогано», *kötü* «погано». Набагато краще в різних ситуаціях спілкування будуть сприйняті варіанти відповідей із семантикою впевненості, надії на краще, якщо не своїми зусиллями, то за допомогою позитивної енергії довкілля чи й вищих, сакральних сил: *iyiyim* «у мене все гаразд, добре», *çok iyiyim, güzel* «дуже добре, прекрасно», *Allaha şükür* «дякувати Богу!», *dualarınızla* «з Вашими молитвами!». Успішне ведення справ залежить від побажань на зразок *İyi şanslar!* (Хороших шансів!), *Şanslar bol bol olsun!* (Усієї повноти шансів! Хай будуть шанси твоїми сповна!), у яких семантичний центр формують лексеми *şans, uğur* / шанс, щастя (удача). Серед одиниць, що конституують етнічні уявлення про талан, успіх та їх привертання, залучення до життєвого простору відзначаються також *hanım, araba, ev, iş, yolculuk* / дружина, автомобіль, дім, робота, подорож: *Bu hanım / araba / iş / ev/ yolculuk ona uğurlu geldi / uğur getirdi* («Ця дружина / машина / дім / робота / подорож йому / їй принесла успіх»).

Турецький мовленнєвий етикет багатий зворотами, семантика яких свідчить про диференціацію формул ввічливості відповідно до вікових категорій адресата мовлення з метою підкреслення його значущості в різних соціальних інститутах від сім'ї до держави. Так, простежується тенденція із групи осіб особливу повагу продемонструвати старшому, особливо жінці: *Ellerinizden öpüyorum!* (Цілую Ваші руки! — зворот, що супроводжується поцілунком руки й прикладанням її до чола). Варто відзначити, що лексема *рука* в східних культурах, зокрема й турецькій, має символічне навантаження: відкрита долоня означає благословіння, захоплення, гостинність, щедрість, силу, передачу знань; *рука* залишається популярним захисним засобом від зурочення (п'ятьма пальцями правої руки показують в бік того, хто має репутацію «поганого ока»; всередині чи зовні будинків розміщують скульптурне чи мальоване, пофарбоване в чорний або червоний кольори, зображення руки з видовженими пальцями) [19: 215].

Для передачі привітань дружині та дітям прийняті конструкції: *Ailenize selamlar!* («Привіт сім'ї!»), *Çocuklarınızı gözlerinden öpüyorum!* (дослівно «Цілую очі Ваших дітей!»). Рідше вживані в більш близькому спілкуванні, почуттєво та емоційно навантажені, оригінальні звороти: *Allah'a emanet olun!* (Хай береже Вас Аллах!).

У мовній культурі компліментів на особливу увагу заслуговують конструкції з лексемою *очі*, яка в східній естетиці загалом і турецькому мовленнєвому етикеті зокрема, має символічне значення, ймовірно пов'язане з дуалістичним тлумаченням ока, з одного боку, як втілення «серця в вічності» [19], духовного центру, місця абсолютного інтелекту й просвітлення, що дозволяє бачити й пізнавати «вічне теперішнє» на противагу минулому й майбутньому, з іншого, лексеми *göz* «око» та близька за значенням *pazar* «погляд» можуть набувати в етикетних зворотах протилежних значеннєвих відтінків: «погане око», носій деструктивних сил, зла. Відповідно до двох означених семантичних ліній функціонують такі етикетні вислови: *«Gözlerin ne güzel!»* (Які красиві в тебе очі!), *«Bademgözlü!»* (Мигдалевидні очі! / З мигдалевидними очима!), *«Bademgözlüm!»* («Дівчино / Красуне з мигдалевидними очима!», *«Güzel gözlüm!»* (Дівчино з красивими очима!), а також *Gözünüz aydın!* (як побажання тому, до кого завітали гості, повернувшись рідні, досл. «Світла

Вашим очам! / Хай світлими будуть Ваші очі! / Просвітлення Вашим очам!»; зворот *gözünü seveyim* (досл. «любитиму твої очі») має широкий спектр значень: «будь, ласка; будь добрий; будь обережний; послухай», та, як семантичне протиставлення попереднім: *Allah nazardan saklasın!* («Хай збереже Аллах від поганого ока!»); *nazara girdin* «потрапив під вплив поганого ока» (вживається як пояснення причини хвороби, може супроводжувати вислів *Geçmiş olsun* («Швидкого одужання! / Хай швидше мине! / Хай стане минулим!»)).

З-поміж невербальних засобів спілкування саме встановлення зорового контакту посідає одне з провідних місць серед чинників успішності в різних етикетних ситуаціях: дивитися в очі співрозмовнику, демонструючи зацікавленість ним самим і темою розмови, вважається чи не першою ознакою турецького бонтону; не дивитися на співбесідника — значить виявити зневагу, байдужість, нещирість. Українські лексеми *ввічливість*, *ввічливий* на разі також своєю семантикою пов'язані зі зворотом «дивитися у вічі».

Для визнання зовнішніх і внутрішніх чеснот жінки у сфері приватно-особистого спілкування серед етикетних форм, як правило, надається перевага одиницям тематичної групи «флористика»: *rapatyam* (моя ромашко), *manolyam* (моя магноліє), *menekşet* (моя фіалко), *çiçeğim* (моя квітко). Особливо важливий сенс для турецьких господинь має публічне визнання їх схильності до чистоти як зовнішньої, що проявляється в прагненні утримувати себе, сім'ю, дім в порядку, так і внутрішньої, душевної, розуміння якої саме й пов'язане з потребою бути ввічливою, привітною: *Sen çok temizsin* (досл. «Ти дуже чиста»), *Bu kadın çok temiz, çok titiz* «Ця жінка дуже чиста, охайна». Як свідчить аналіз етикетних конструкцій та особливостей слововживання, лексеми *göz, bakış, eller, kalp, ruh, adam, hanım* стають носіями семи *temiz* «чистий». Досить частотними характеристиками моральних якостей осіб є такі: *temiz adam / temiz kadın / temiz çocuk* (чистий чоловік / чиста жінка / чиста дитина), що означає «людина з позитивними намірами, ввічлива, щира, привітна».

У якості компліменту тільки для осіб чоловічої статі в турецькій мові, подібно до англійського *handsome*, наявна лексема *yakışıklı* — «симпатичний, красивий, привабливий», що часто використовується як засіб привертання уваги у неофіційних ситуаціях переважно для представників молодшого покоління. Тим, хто має особливі досягнення (здебільшого спортсменам, військовим), а також хлопчикам, зокрема синам, адресують звертання, семантично пов'язані з анімалістичною символікою: *Arslanım!* (Мій леве!), *Arslanın parçası!* (Частина (нащадок) лева!), *Kartalım!* (Мій соколе!).

Особливою лексико-семантичною виразністю та оригінальністю етнічного колориту відзначаються етикетні конструкції для різних комунікативних ситуацій:

Ellerinize sağlık! / Здоров'я вашим рукам! (подяка за добре зроблену справу, частіше за смачно приготовлену страву);

Geldiğiniz için çok teşekkür ederiz! Ayaklarınıza sağlık! / Здоров'я Вашим ногам! Дякуємо, що завітали!

Şarkı söylediğiniz için teşekkür ederiz! Ağızınıza sağlık! / Здоров'я вашому роту!; Дякуємо, що заспівали!;

Allah başışlasın! (привітання батьків новонародженої дитини, досл. Хай з Богом розпочнеться (життя)!);

Başınız sağ olsun! (зворот для висловлення співчуття, жалю з приводу смерті близької людини);

Güle güle kulan! / İyi günlerde kullan! Носи з приємністю! / Носи в найкращі твої дні! (під час купівлі або дарування нової речі, зокрема одягу), досл. «Носи (використовуй) з посмішкою»;

Çok yaşa! / Многая літа! *İyi / güzel yaşa* / Хороших / прекрасних років! з відповіддю *Her beraber!* / Всі разом!

Мовленнєва практика засвідчує прагнення учасників різних ситуацій спілкування поширювати, увиразнювати етикетні формули, доповнювати їх лексикою з новими або додатковими емоційно-експресивними відтінками, надаючи висловам посиленого ефекту щирості, доброзичливості, вищого прояву турботливості про співбесідника-адресата, отже, дозволяє адресанту демонструвати власну культуру, багатство емоційно-інтелектуальної сфери, поповнювати мовний арсенал доброзичливості й добропорядності, як наслідок, очікувати рівноцінної зворотньої реакції. Так, поряд із узвичаєними, загальноновживаними висловами піклування про співрозмовника *Dikkatli ol / Dikkatli olunuz!* / «Будь обережний! Будьте обережні!» функціонують підсилені конструкції, з більш складною структурою: *Çok, çok dikkatli olunuz!* / «Будьте дуже й дуже обережні!»; *Kendinize iyi bakınız!* / «Бережіть себе!» — *Kendinize çok, çok iyi bakınız!* / «Дуже й дуже пильно бережіть себе» («Дуже добре подбайте про себе!», *Kendinize en iyi / en güzel şekilde bakınız!* / «У найкращий спосіб бережіть себе!» («У найкращий спосіб подбайте про себе!»).

Традиційно турецька етнічна настанова виховати завжди позитивно налаштовану, добродушну, відверту, привітну, внутрішньо та зовнішньо чисту й світлу людину засвідчена зворотами з лексемою *nur* «промінь», що має семантичний зв'язок із давньою символікою *променів* як уособлення святості, духовного просвітлення, творчої енергії, сили [13:178] та *сонця* як всеохопного, всепроникного ока Аллаха [19]: *nur yüzlü, nur suratlı* «про людину зі світлим, освітленим, опроміненим обличчям», *onun yüzünde nur var* («у неї / нього на обличчі є промінь»), *onun odada nur var* («у її / його кімнаті є промінь»); вживається для характеристики охайної людини, що уміє створити затишок, передати навколишнім речам частку свого характеру, має особливу ауру).

Узвичаєння відносин взаємоповаги, взаємодопомоги, взаємовиручки і взаєморозуміння у повсякденному побутовому, а також офіційно-діловому спілкуванні, зокрема й незнайомих чи малознайомих людей, засвідчене традиційними формами привертання уваги, що відображають родинні стосунки: *Ağbi* (Брате! Старший брате!), *Ablam!* (Сестро!), *Annesim!* (навіть до незнайомої літньої жінки) (Матінко!), *Kardeşim!* (Друже! Товаришу!), *Kankim!* (від *kan* — кров, досл. товаришу по крові! / Найкращий / найближчий мій друже!).

Нетиповими й цілком оригінальними видаються звертання членів родини старшого покоління до дітей різного віку: *Annem!* / Аннесім! — звертання матері до дітей обох статей (досл. Моя матусю! / Матусенько, що означає «Матусина донечко / синочку!»; *Babası!* (досл. Мій таточку!) — може звернутися батько як до доньки, так і до сина із значенням «Татусів синочку / донечко!»; *Baba annesiğim!* / Anne annesiğim! (досл. «Моя бабусю!») — звертання бабусь, батькової матері й материнської матері, до своїх онуків, що реально означає «Бабусин онучку! / онучко!».

Підкреслене демонстрування гостинності — одна з візитних карток турецького етикету, подекуди одна з обов'язкових умов і форм завершення дружньої бесіди, знайомства, зустрічі: *Bir gün bize gelin!* (Одного дня приходьте до нас!), *Sizi bekliyoruz!* (Чекаємо на Вас!), хоча часто в ініціатора наступної зустрічі в приватній (домашній) обстановці немає справжнього наміру для продовження знайомства, і обидві сторони розуміють, що для більш дружнього спілкування необхіден час

і більш тісні контакти, проте, підкоряючись вимогам етикету, мовці досить часто вдаються до цих конструкцій, що стали узвичаєними лексичними маркерами ритуалу гостинності. Трапляються випадки досить щирих запрошень, котрі іноді ставлять незнайомих з тонкощами й нюансами турецького етикету, зокрема іноземців, представників інших культур у досить делікатну ситуацію, коли ті не знають, як адекватно реагувати.

Турецьку культуру ввічливості дослідники називають серед тих, що має складну й розгалужену систему етикетних формул, які не вдається вважати лише фразами вишуканої чемності, скоріше, це стиль життя й спілкування, мислення й мовлення, світосприйняття і світорозуміння, глибинний код етики й моралі, традицій і сучасності [5; 9; 14; 16; 17]. Система позаетичних формул турецького моветону, що виражають гнів, злість, образу, незадоволення, прагнення помсти, є табуованою та засуджується в етносередовищі, проте могла б стати предметом окремої лінгвістичної розвідки. Достойнства й вади турецької ввічливості у сферах родинного спілкування, обслуговування, туризму, конфесійної та міжетнічної взаємодії, бізнесу, дипломатії, парламентаризму й великої політики чекають на подальші ґрунтовні дослідження.

Імперативи й інтенції турецької ввічливості втілюються в оригінальних етикетних моделях, в межах яких лексичні одиниці виявляють специфічні ознаки: загальноновживані номінації набувають символічного значення; антонімічні лексеми реалізують семантичні можливості як конституенти етнічних уявлень про ввічливу та неввічливу поведінку; значне місце в ареалі етикетної лексики посідають складники, що передають прагнення до успіху в різних життєвих ситуаціях; лексичні одиниці на означення родинних стосунків, вікових та гендерних категорій набувають додаткових емоційно-експресивних відтінків; рівень слововживання засвідчує, що мовленнєві дії комунікантів характеризуються прагненням єдності, солідарності, тяжінням до взаєморозуміння й злагоди, створення атмосфери внутрішньогрупової та етнічної ідентичності, спрямовані на облаштування комфортних умов для спілкування з представниками інших етноетикетних систем; добір одиниць ввічливості свідчить про цілком світський характер турецької комунікативної парадигми з помірною орієнтацією на включення лексики релігійного спрямування.

Як засвідчує аналіз лексико-семантичної специфіки етикетних конструкцій, турецька ввічливість ґрунтується на культивуванні особистості, орієнтованої на позитивне, схвальне сприйняття світу; першочерговими постають розвиток етно-моральних цінностей, усвідомлення навколишнього світу й людей як представників одної спільноти, пов'язаних потребою взаємодопомоги, підтримки; усвідомлення необхідності виховання мовця, що несе в суспільство позитивні настанови, створення культу й формування культури *людини ввічливої*, фахівця, товариша, сусіда, господаря, земляка, члена сім'ї, родини, етносу й нації як часток світової доброторчої місії певного народу.

Лексико-семантичні маркери порядної мовленнєвої поведінки відображають еволюцію етносу, його прагнення до удосконалення, духовного й культурного збагачення, становлять фундамент національної моделі пристойності й добропристойності, стають потужним фактором формування мовної особистості, показником успішного етнорозвитку й етнотворення, комфортного співжиття з представниками інших народів. Чим вища культура спілкування в етносередовищі, тим сприятливіше, комфортніше почуває себе в ньому окремий індивід; від коефіцієнту ввічливості залежить спосіб життя й моральне здоров'я народу, його імідж у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бороздина Г. В.* Психология делового общения / Г. В. Бороздина. — М. : ИНФРА-М, 2004. — 295 с.
2. *Варій М. Й.* Психологічні основи розвитку інтегральних характеристик конкурентоспроможної особистості / М. Й. Варій // Загальна психологія. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 968 с.
3. *Гриценко Т. Б.* Етика ділового спілкування / Т. Б. Гриценко. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 344 с.
4. *Dogançay A. S., Kamışlı S.* Sözeylemler bağlamında Türkçede kibarlık imleri // Dilbilim Araştırmaları. — Ankara, 1997. — S. 133–141.
5. *Özezen M. Y.* Türkiye Türkçesi yazın dilinde teşekkür kalıpları // Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. — Ankara : Ankara Ün, 2006. — S. 66–77.
6. *Папкова Л. Л.* Практика эффективного рекрутмента. — М. : Изд-во Папкова Л. Л., 2013. — 200 с.
7. *Phelan K.* I'm Sorry, I Broke your Company: Why Managemens Consultants Are The Solution. — М. : Альпина Паблишер, 2013. — 224 с.
8. *Попов Ю. В.* Розмовник українсько-турецький / Ю. В. Попов. — Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2010. — 228 с.
9. *Прима О. І.* Аксіологічні прояви релігії в турецькому мовленнєвому етикеті / О. І. Прима // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. — К., 2014. — Вип. 25. — С. 368–377.
10. *Російсько-українсько-турецький розмовник для іноземних студентів усіх напрямків підготовки* / Укл. О. С. Черемська, Л. П. Петрова Озель, І. М. Шелепкова. — Х. : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. — 108 с.
11. *Рыбальченко Т. Е.* Турецко-русский и русско-турецкий словарь. Türkçe-rusça ve rusça-türkçe sözlük / Т. Е. Рыбальченко. — М. : Русский язык медиа, 2006. — 695 с.
12. *Сидоренко О., Мацько Л.* Мовна особистість і формування мовленнєвої компетентності комунікативного лідера / О. Сидоренко, Л. Мацько // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. — Вінниця : Тов. : Фірма «Планер», 2015. — 335 с.
13. *Символы. Знаки. Эмблемы : Практическая энциклопедия* / Сост. В. М. Рошаль. — М. : Эксмо, 2005. — 576 с.
14. *Таланов О.* Русско-турецкий разговорник / О. Таланов. — К. : Арий, 2015. — 192 с.
15. *Türk atasözlerinden seçmeler* / Hazırlayan A. Kemal. — İstanbul : Parıltı yayıncılık, 2005. — 142 s.
16. *Тузлу А. М.* Формулы речевого этикета в турецком языке / А. М. Тузлу // Ученые записки Казанского университета. — Т. 155. — Вып. 2–3. — 2013. — С. 219–230.
17. *Chubrykova O.* Bilmediğimiz Türkiye: Ukrayna bakışı. — Ankara : Aşina Kitaplar, 2011. — 189 s.
18. *Шмідт Т. М.* Врахування особливостей турецької мови у процесі формування іншомовної комунікативної компетенції / Т. М. Шмідт // visnik.chp.edu.ua.
19. *Энциклопедия символики и геральдики* [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.symbolarium.ru/index.php>
20. *Элькин А., Пащенко М.* НеоЭтикет — новая грамотность в цифровом веке / А. Элькин, М. Пащенко. — Х. : ПаЭль, 2014. — 140 с.